

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351:37

Вектори державного регулювання компетентнісного підходу в системі освіти України в ракурсі перспектив входження в Європейський Союз

VECTORS OF STATE REGULATION OF COMPETENT APPROACH IN THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE FROM THE PERSPECTIVE OF JOINING THE EUROPEAN UNION

МАРЕНІЧЕНКО Валерій – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та права, Комуніальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0183-1354>

ВОЛОКІТІНА Наталія – аспірантка кафедри публічного управління та права, Комуніальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9210-686X>

DOI:

MARENICHENKO Valerii – Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of Department of Public Administration and Law, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, 70, st. Volodymyr Antonovych, Dnipro, 49006, Ukraine

VOLOKITINA Natalia – postgraduate student of the Public Administration and Law Department, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, 70, st. Volodymyr Antonovych, Dnipro, 49006, Ukraine

Анотація. Основною ідеєю компетентнісного підходу є формування системи освіти в залежності від пропонувананих вимог суспільства, тобто від очікуваного результату. У зміст ключових компетентностей входять не тільки знання, а й готовність застосовувати знання в різних ситуаціях. Таким чином, компетентнісний підхід дозволяє в процесі освіти формувати готовність і здатність людини самостійно і відповідально вирішувати професійні та особистісні проблеми, пов'язані з вмінням добувати і якісно використовувати знання, застосовуючи їх в реальних ситуаціях, розвивати гнучкість, мобільність, що сприяє саморозвитку та самореалізації особистості. Тим не менш, реальність є такою, що на практиці реалізація компетентнісного підходу в системі освіти набуває, в більшій мірі, лише декларативного характеру. Крім цього, є великі розбіжності у застосуванні підходу в нашій країні та країнах Європейського Союзу. Це свідчить про необхідність пошуку сучасних векторів державного регулювання компетентнісного підходу в системі освіти України на основі європейських практик, враховуючи наші перспективи входження в Європейський Союз. Метою статті є дослідження українського та європейського шляхів реалізації компетентнісного підходу в системі освіти. Методологічну основу дослідження складають методи логічного узагальнення, системного аналізу та синтезу. У статті досліджено еволюцію поняття «компетентність» в освіті. Визначено ключові ідеї компетентнісного підходу, зокрема проаналізовано важливість впливу на розвиток компетентностей не тільки навчання, але й родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо. Саме вся сукупність певних факторів і формує систему ціннісних орієнтацій, що стають базисом формування нових компетентностей. Охарактеризовано компетентнісний підхід в систематизованому вигляді, виходячи з місії освіти. Досліджено механізми реалізації компетентнісного підходу в системі освіти, зокрема, через заходи визначення власних досягнень і педагогів, і здобувачів освіти. Виділено ключові позиції Рамкової програми ключових компетентностей для навчання протягом життя Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу. На основі цього сформовано основні вектори розвитку компетентнісного підходу в Європейському Союзі. У результаті проведених досліджень запропоновано розпочати роботу над комплексною державною програмою розвитку ключових компетентностей на всіх рівнях освіти, включаючи, як освіту дітей, так і дорослих, яка має ґрунтуватися на вимогах суспільного розвитку, євроінтеграційного вектору та українських традицій.

Ключові слова: державне регулювання, Європейський Союз, компетентність, компетентнісний підхід, освіта.

Summary. The main idea of the competence approach is the formation of education system depending on proposed requirements of society, that is, on the expected result. The content of key competencies includes not only knowledge, but also the willingness to apply knowledge in various situations. Thus, the competence approach allows in the process of education to form a person's readiness and ability to independently and responsibly solve professional and personal

problems related to the ability to acquire and qualitatively use knowledge, applying it in real situations, to develop flexibility, mobility, which contributes to self-development and self-realization personality. Nevertheless, the reality is that in practice, the implementation of the competence approach in the education system acquires, to a greater extent, only a declarative character. In addition, there are large differences in the application of the approach in our country and the countries of the European Union. This indicates the need to find modern vectors of state regulation of the competence approach in education system of Ukraine based on European practices, taking into account our prospects for joining the European Union. The purpose of the article is to study Ukrainian and European ways of implementing the competence approach in the education system. The methodological basis of the research is the methods of logical generalization, systematic analysis and synthesis. The article examines the evolution of the concept of «competence» in education. The key ideas of the competence approach are defined, in particular, the importance of the influence on the development of competences not only of education, but also of family, friends, work, politics, religion, etc. is analyzed. It is the entire set of influencing factors that forms the system of value orientations that become the basis for formation of new competencies. The competence approach is characterized in a systematized form, based on the mission of education. The mechanisms of implementation of the competence approach in education system were studied, in particular, through measures to determine the own achievements of both teachers and students of education. The key positions of the Framework Program of Key Competences for Lifelong Learning by the European Parliament and the Council of the European Union are highlighted. Based on this, the main vectors of the development of the competence approach in the European Union were formed. As a result of the conducted research, it is proposed to start work on a comprehensive state program for the development of key competencies at all levels of education, including both children's and adult education, which should be based on the requirements of social development, the European integration vector and Ukrainian traditions.

Key words: state regulation, European Union, competence, competence approach, education.

Вступ. Основною ідеєю компетентнісного підходу є формування системи освіти в залежності від пропонувананих вимог суспільства, тобто від очікуваного результату. У зміст ключових компетентностей входять не тільки знання, а й готовність застосовувати знання в різних ситуаціях. Таким чином, компетентнісний підхід дозволяє в процесі освіти формувати готовність і здатність людини самостійно і відповідально вирішувати професійні та особистісні проблеми, пов'язані з вмінням добувати і якісно використовувати знання, застосовуючи їх в реальних ситуаціях, розвивати гнучкість, мобільність, що сприяє саморозвитку та самореалізації особистості. Тим не менш, реальність є такою, що на практиці реалізація компетентнісного підходу в системі освіти набуває, в більшій мірі, лише декларативного характеру. Крім цього, є великі розбіжності у застосуванні підходу в нашій країні та країнах Європейського Союзу. Це свідчить про необхідність пошуку сучасних векторів державного регулювання компетентнісного підходу в системі освіти України на основі європейських практик, враховуючі наші перспективи входження в Європейський Союз.

Аналіз останніх досліджень. До науковців, що присвятили свої роботи зазначеним питанням та зробили вагомий внесок в їх розвиток, належать О. Глузман, Я. Кодлюк, Дж. Равен, Ш. Таубаєва, М. Урбан, А. Хомський, Д. Хаймс, Ф. Перрен та інші.

На сьогодні важливими є дослідження щодо застосування європейського досвіду реалізації компетентнісного підходу в системі освіти та плавної інтеграції цих ідей з ідеями в нашій країні.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження українського та європейського шляхів реалізації компетентнісного підходу в системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Еволюція поняття «компетентність» в освіті, зокрема в області дидактики мови, знайшла своє відображення в роботах лінгвістів

і соціолінгвістів кінця ХХ століття. А. Хомський, наприклад, вважав здатність володіння мовою особливістю людського мозку, частиною вродженої генетичної програми. У цьому сенсі компетентність являє собою те, що суб'єкт може ідеально втілити завдяки своєму біологічному потенціалу. Компетентність унікальна і незалежна. Мовна компетентність означає вроджену універсальну мовну схильність, ідеальну внутрішню здатність, яка пояснює будь-яке мовне явище, перетворене в дію [6, с. 117].

Пізніше дане питання було переглянуто Д. Хаймсом [7, с. 12; 8, с. 25]. Попри те, що раніше стверджував Хомський, для Хаймса граматична компетентність не є унікальною (теорія «генеративної граматики» Хомського) і не достатня для функціонального володіння мовою. Хаймс уважав, що функціональне володіння мовою має на увазі вміння адаптуватися до вирішення комунікативних завдань. Таким чином, відбувся перехід від універсальної мовної компетентності Хомського до комунікативної компетентності Хаймса.

Ця комунікативна компетентність є не просто лінгвістичною; вона виявляється у вигляді риторичної, продуктивної, рецептивної компетентності, для реалізації якої необхідні навички, що здобуваються в процесі формального або неформального навчання.

У 80-і роки ХХ століття поняття «компетентність» починає використовуватися на ринку праці, конкуруючи із поняттям «кваліфікація» (рівні освіти, дипломи), яке застосовувалося для оцінки ефективності праці працівника. Йшлося про виявлення когнітивних ресурсів, необхідних для виконання поставлених задач в конкретній ситуації. Таким чином, оцінювалася ефективність працівника без урахування вроджених або придбаних навичок.

Поняття «компетентність» знаходиться на стику гуманітарних і соціальних наук. Хоча експерти часто використовують цей термін у наукових працях

з дидактики та психології, при обміні науковою інформацією, виникають його численні інтерпретації. Термін «компетентність» іноді використовують як синонім понять «здатність», «знання», «вміння», «навичка», «потенціал», «кваліфікація», тобто того, що пов'язано з вищими психічними функціями. В інших випадках особлива увага приділяється умовам об'єктивізації, тобто здійснення, реалізації певних дій, що наближає поняття «компетентність» до поняття «ефективність».

Не існує чіткого і загального визначення компетентності. На думку сучасного французького вченого Ф. Перрену, ніхто не може претендувати на універсальне визначення даного поняття. Проте Перрену дає визначення поняття компетентності «як здатності ефективно діяти в певному типі ситуації, здатності, що спирається на знання, але не зводиться до них» [9, с. 4].

Необхідно вміння використовувати в залежності від ситуації за наявних знань і ресурсів. Як приклад, Перрену наводить типову ситуацію, коли людина, роками вивчала іноземну мову в школі, відчуває розрив між отриманими знаннями та їх застосуванням в ситуації мовної та письмової комунікації. Опинившись в якості туриста в країні досліджуваної мови, він / вона не в змозі порозумітися на елементарному рівні і отримати необхідну інформацію.

О. Глузман виокремлює та узагальнює ключові ідеї компетентнісного підходу:

- «компетентнісний підхід не є принципово новим для вищої освіти, оскільки вона завжди орієнтувалася на набуття узагальнених способів діяльності;
- компетентність не протиставляється знанням, умінням, навичкам, вона їх вміщує, хоча не є їхньою простою сумою;
- компетентність охоплює не тільки когнітивну та операційно-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, тому компетентності формуються не тільки під час навчання, а й під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо» [1, с. 58].

Казахстанські вчені-педагоги Ш. Таубаєва, С. Лактіонова перейшли до вивчення компетентнісного підходу в систематизованому вигляді, виходячи з місії освіти, як:

- освіта впродовж життя;
- освіта для миру і злагоди;
- освіта як фактор прогресу;
- освіта для життя і праці;
- освіта як умова і засіб формування планетарного мислення;
- освіта для всіх;
- освіта як відкрита система.

Під компетентностями вони розуміють такі якості особистості, які характеризують готовність, здатність інтегрувати отримані знання, вміння і навички в життєвий досвід для досягнення мети. На їх думку, компетентність – це здатність здійснювати діяльність з якістю, що забезпечує виконання професійних завдань, досягнення цілей, отримання результатів. А компетенція – це здатність здійснювати діяльність з якістю, відповідним стандартам і суспільним очікуванням [5, с. 25].

У ракурсі дослідження компетентнісного підходу варто звернути особливу увагу на механізми його реалізації.

Особливості реалізації компетентнісного підходу в системі освіти наступні:

- надання можливості педагогам у самостійному керуванні навчальними програмами з індивідуалізованим характером (орієнтація у розвитку головних компетентностей);
- виявлення здібностей учнів, спостереження за їх етапами становлення як особистості (процес розвитку та визнання власних досягнень);
- забезпечення спроможності педагога у визнанні власних досягнень (вивчаючи їхню педагогічну діяльність);
- організація діагностики педагогічної діяльності (мета – вдосконалити освітні програми та освітню політику загалом);
- здійснення ефективної політики в ракурсі людського потенціалу (трудові ресурси), яка заснована на ефективних механізмах у професійному навчанні, працевлаштуванні і подальшому професійному зростанні фахівців [6].

Компетентнісний підхід – це сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів. Положення даних принципів сформовані наступні:

- мета освіти ґрунтується на розвиткові здатності у самостійному вирішенні проблем в різноманітних сферах та видах діяльності із використанням соціального досвіду;
- зміст освіти представлено дидактично адаптованим соціальним досвідом у вирішенні моральних, світоглядних, політичних, пізнавальних, політичних та інших проблем;
- мета організації освітнього процесу направлена на створення умов, в яких буде формуватися необхідний досвід, що становить основу змісту освіти;
- оцінка освітніх результатів є аналізом рівнів освіченості, що досягаються на різних етапах навчання.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях компетентність розглядається як якість кваліфікованого фахівця – професіонала в певній сфері діяльності. Тому, компетентнісний підхід в більшій мірі є доцільним для системи вищої освіти.

Однак останнім часом все більш актуальною стає проблема послідовної, систематичної і тривалої підготовки майбутнього фахівця. Це визначає необхідність використання ідей компетентнісного підходу вже з перших років шкільного навчання. У теорії і практиці початкової освіти обґрунтовано доцільність і можливість реалізації компетентнісного підходу, розроблено рекомендації щодо використання компетентнісно-орієнтованих завдань [3, с. 190].

Враховуючи актуальність питання основних компетентностей, які необхідні людині, що отримує освіту, варто доповнити наявні класифікації підходом до їх розподілення за Г. Гарднером, а саме:

- мовну (лінгвістичну), засновану на здатності читати, писати та спілкуватися;

- логічну (математичну), засновану на здатності мислити абстрактним і логічним шляхом, рахувати та аналізувати;

- музичну, засновану на здатності відчуття ритму, тональності, звукових гам;

- просторово-візуальну, засновану на здатності мислити образно, з відчуттям цілісності, орієнтацією у просторі;

- кінестетичну (моторну), засновану на здатності сприймання на дотик, вчення через діяльнісний підхід;

- соціальну (міжособистісну), засновану на здатності комунікації з іншими, співпраці та командної роботи;

- психологічну (інтраперсональну), засновану на здатності усвідомлення власної сутності, потреб та можливостей, позитивного ставлення до себе, творчого мислення, прийняття рішень, володіння собою з позиції постановки мети і досягнення успіху;

- натуралістичну (природознавчу), засновану на здатності до чутливості у природньому світі тварин і рослин, спостережливості.

У даному контексті варто виділити схвалення Рамкової програми ключових компетентностей для навчання протягом життя Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу (17 січня 2018 року). Основні компетенції, визначені в Рамковій програмі, є спрямованими на створення засад для досягнення нової якості рівноправного і демократичного суспільства. Вони забезпечують всебічний та сталий розвиток, соціальну єдність та подальший розвиток демократичної культури.

Попередня редакція (2006 рік) Рамкової програми була заснована на компетентностях у:

- спілкуванні рідною мовою;
- спілкуванні іноземною мовою;
- природничих, точних науках;
- цифровій майстерності;
- навчанні вчитися;

- формуванні соціальної і громадянської позиції;

- почутті взаємодії та ініціативності;

- культурній впевненості та самовираженні.

Натомість поточна редакція (2018) Рамкової програми передбачає наступне:

- грамотність;

- мовну компетентність;

- математичну компетентність, а також компетентність у науках, технологіях та інженерії;

- цифрову компетентність;

- особисту, соціальну та навчальну компетентність;

- громадянську компетентність;

- підприємницьку компетентність;

- компетентність в культурній обізнаності та самовираженні [4, с. 94].

Сьогодні основні вектори Рамкової програми Європейського Союзу передбачають:

- визначення ключових компетентностей, необхідних для забезпечення працевлаштування та посилення особистого потенціалу;

- створення довідника для розробника освітньої політики, надавача освітньої та тренінгової послуги, керівних кадрів в освітніх закладах, роботодавців та безпосередньо тих, хто навчається;

- підтримку зусиль на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях у сприянні розвитку компетентностей для навчання впродовж усього життя.

Висновки. На нашу думку, у контексті реалізації компетентнісного підходу в системі освіти України, варто розпочати роботу над комплексною державною програмою розвитку ключових компетентностей на всіх рівнях освіти, включаючи, як освіту дітей, так і дорослих, яка має ґрунтуватися на вимогах суспільного розвитку, євроінтеграційного вектору та українських традицій. Означена програма має стати ядром динамічного розвитку компетентнісного підходу і розвитку ключових компетентностей XXI століття.

Список використаних джерел

1. Глузман О. В. Базові компетентності : сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 51–61.
2. Інклюзивне навчання у закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренера. Київ, 2018. 174 с. URL: http://posibnyk.nus.org.ua/wp-content/uploads/HANDOUT-for-trainers_TOT-Sept-2018_corrected-final1-new.pdf (дата звернення: 23.05.2022).
3. Кодлюк Я. П. Ключові компетентності у змісті підручників для початкової школи. *Проблеми сучасного підручника*. 2016. Вип. 17. С. 182–191. URL: http://ipvid.org.ua/products/2016_2/article.php (дата звернення: 23.05.2022).
4. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ: Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
5. Таубаева Ш. Т., Лактионова С. Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. Алматы, 2001. С. 24–26.
6. Chomsky A. N. *Syntactic Structures*. Second edition. Berlin – N. Y.: Mouton de Gruyter. 2002. 117 p.
7. Hymes D. Toward linguistic competence. *AILA Review. Revue de l'AILA (Association Internationale de Linguistique Appliquée)*. 1985. № 2. P. 9–23.
8. Hymes D. Inequality in language: Taking for granted. *Working Papers in Educational Linguistics*. 1992. Vol. 8. № 1. P. 1–30.
9. Perrenoud P. L'approche par compétences: une réponse à l'échec scolaire? Réussir au collégial. Association québécoise de pédagogie collégiale. Actes du 20e colloque de l'AQPC. Laval, Québec. 2000, P. 4.

References

1. Gluzman, O. V. (2009). Basic competences: essence and importance in the life success of an individual. *Pedahohika i psykholohiya*, 2, 51–61 [in Ukrainian].

2. Inclusive education at the beginnings of global middle education: education for a trainer. (2018). Kyiv. Retrieved from: http://posibnyk.nus.org.ua/wp-content/uploads/HANDOUT-for-trainers_TOT-Sept-2018_corrected-final1-new.pdf (accessed: 23.05.2022) [in Ukrainian].
3. Kodlyuk, Ya. P. (2016). Key competencies of the best mentors for the pochatkovo school. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 17, 182–191. Retrieved from: http://ipvid.org.ua/products/2016_2/article.php (accessed: 23.05.2022) [in Ukrainian].
4. Educational and methodological manual «New Ukrainian school: teaching methodology of the integrated course «I explore the world» in 1-2 classes of general secondary education institutions based on the competence approach». (2019). Kyiv: Vydavnytstvo «Alaton» [in Ukrainian].
5. Taubaeva, Sh. T., Laktionova, S. N. (2001). Pedagogical innovation as a theory and practice of innovations in the education system. Almaty [in Russian].
6. Chomsky, A. N. (2002). Syntactic Structures. Second edition. Berlin : N.Y.: Mouton de Gruyter [in English].
7. Hymes, D. (1985). Toward linguistic competence. *AILA Review. Revue de l'AILA (Association Internationale de Linguistique Appliquée)*, 2, 9–23 [in English].
8. Hymes, D. (1992). Inequality in language: Taking for granted. *Working Papers in Educational Linguistics*, 8(1), 1–30 [in English].
9. Perrenoud, P. (2000). The skills-based approach: a response to school failure? Succeed in college. *Association québécoise de pédagogie collégiale. Actes du 20e colloque de l'AQPC*. Laval, Québec, 4 [in French].